

indikatorlar tizimini joriy etish turizm sohasini boshqarishning zamonaviy mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlar bozori samaradorligini baholash an'anaviy statistik ko'rsatkichlar bilan cheklanib qolmasdan, balki raqamli muhitda shakllanayotgan yangi ko'rsatkichlar tizimini ham o'z ichiga olishi zarur. Tadqiqot natijalariga ko'ra, turizm xizmatlar bozori samaradorligini baholashning raqamli indikatorlar tizimi beshta asosiy guruhdan iborat bo'lishi maqsadga muvofiq: raqamli infratuzilma indikatorlari, onlayn savdo va bronlash indikatorlari, raqamli marketing samaradorligi indikatorlari, mijozlar qoniqishi va raqamli xulq-atvor indikatorlari hamda raqamli boshqaruv va innovatsiya indikatorlari.

Mazkur indikatorlar tizimi turizm xizmatlar bozori samaradorligini kompleks baholash, turizm sohasini raqamlashtirish darajasini aniqlash, hududlar kesimida turizm rivojlanishini solishtirish va turizm siyosatini takomillashtirish imkonini beradi. Shuningdek, ushbu indikatorlar asosida turizm xizmatlar bozori samaradorligining integral raqamli indeksini hisoblash mumkin bo'ladi.

O'zbekiston sharoitida turizm xizmatlar bozori samaradorligini baholashning raqamli indikatorlar tizimini joriy etish turizm sohasini boshqarish samaradorligini oshirish, turizm xizmatlari sifatini yaxshilash, raqamli turizmni rivojlantirish va turizmning iqtisodiyotdagi rolini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli turizm xizmatlar bozori samaradorligini baholashning raqamli indikatorlar tizimini shakllantirish va amaliyotga joriy etish turizm sohasini rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasida turizm statistikasi to'plami – 2024. – Toshkent: Statistika agentligi, 2024. – 156 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotning rivojlanish holati to'g'risida hisobot – 2024. – Toshkent, 2024. – 98 b.
3. UN Tourism. World Tourism Barometer 2025. – Madrid: UN Tourism, 2025. – 52 p.
4. World Bank. Digital Development Overview Report 2024: Digital Transformation for Economic Growth. – Washington DC: World Bank, 2024. – 140 p.

Moxigul PULATOVA,
Oriental universiteti o'qituvchisi

TURIZMNING IQTISODIY O'SISHGA MULTIPLIKATIV TA'SIRI

Annotatsiya. Mazkur maqolada turizmning iqtisodiy o'sishga multiplikativ ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Turizm sohasining rivojlanishi mehmonxona, transport, savdo, umumiy ovqatlanish va xizmat ko'rsatish tarmoqlarida iqtisodiy faollikni kuchaytirib, yangi ish o'rinlari yaratish hamda aholi daromadlarini oshirishga xizmat qilishi yoritilgan. Shuningdek, turizm orqali shakllanuvchi multiplikativ samaraning milliy iqtisodiyot va hududiy rivojlanishga ta'siri baholangan.

Kalit soʻzlar: turizm, iqtisodiy oʻsish, multiplikativ taʼsir, turistik xizmatlar, yalpi ichki mahsulot, bandlik, aholi daromadlari, investitsiyalar, hududiy rivojlanish, iqtisodiy samaradorlik.

Аннотация. В данной статье теоретически и практически анализируется мультипликативный эффект туризма на экономический рост. Подчеркивается, что развитие туристического сектора способствует созданию новых рабочих мест и увеличению доходов населения за счет усиления экономической активности в гостиничном, транспортном, торговом, ресторанном и сервисном секторах. Также оценивается влияние мультипликативного эффекта, формируемого туризмом, на национальную экономику и региональное развитие.

Ключевые слова: туризм, экономический рост, мультипликативный эффект, туристические услуги, валовой внутренний продукт, занятость, доходы населения, инвестиции, региональное развитие, экономическая эффективность.

Abstract. This article analyzes the multiplier effect of tourism on economic growth theoretically and practically. It is highlighted that the development of the tourism sector contributes to the creation of new jobs and an increase in the income of the population by strengthening economic activity in the hotel, transport, trade, catering and service sectors. It also assesses the impact of the multiplier effect formed by tourism on the national economy and regional development.

Keywords: tourism, economic growth, multiplier effect, tourism services, gross domestic product, employment, population income, investments, regional development, economic efficiency.

Turizm global iqtisodiyotning eng dinamik tarmoqlaridan biriga aylandi va iqtisodiy oʻsish, bandlikni yaratish, valyuta tushumlari hamda mintaqaviy rivojlanishga katta hissa qoʻshmoqda. Koʻpgina mamlakatlarda turizm transport, mehmondoʻstlik, savdo, qishloq xoʻjaligi, qurilish va boshqa sohalar bilan keng qamrovli aloqalari orqali iqtisodiy faoliyatni ragʻbatlantirishning samarali vositasi boʻlib xizmat qilmoqda. Natijada, turizmni rivojlantirish barqaror iqtisodiy oʻsishga erishish uchun strategik ustuvorlik sifatida tobora koʻproq eʼtirof etilmoqda.

Oʻzbekistonda soʻnggi yillarda milliy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va mamlakatning xalqaro sayyohlik yoʻnalishi sifatida jozibadorligini oshirishga qaratilgan keng qamrovli islohotlar tufayli turizm alohida ahamiyatga ega boʻldi. Mamlakatning boy tarixiy, madaniy va diniy merosi, turizm infratuzilmasini takomillashtirish va uning davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlash choralari bilan birgalikda sayyohlar kelishining barqaror oʻsishiga hissa qoʻshdi. Natijada, turizm mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida paydo boʻldi, yangi ish oʻrinlarini yaratdi, tadbirkorlikni ragʻbatlantirdi hamda mahalliy daromadlarni oshirdi.

Turizmning asosiy iqtisodiy afzalliklaridan biri uning multiplikator effektidir. Turistik xarajatlar turizm bilan bogʻliq biznes uchun toʻgʻridan-toʻgʻri daromad keltiradi va butun iqtisodiyotga bilvosita va induktiv taʼsir koʻrsatadi. Bu taʼsirlar turli sohalarda ishlab chiqarish, bandlik, investitsiyalar va isteʼmolning oshishiga yordam beradi. Shuning uchun, turizmning multiplikator effektini baholash uning mintaqaviy iqtisodiy oʻsishga qoʻshgan hissasini tushunish va Oʻzbekistonda turizmni rivojlantirishning iqtisodiy foydasini maksimal darajada oshiradigan samarali siyosatni ishlab chiqish uchun juda muhimdir.

Turizm multiplikator konsepsiyasining oʻziga xos qoʻllanilishini anglatadi. Koʻpgina sohalardan farqli oʻlaroq, turizm bir vaqtning oʻzida turar joy, transport,

oziq-ovqat xizmatlari, chakana savdo, ko'ngilochar xizmatlar, qishloq xo'jaligi, qurilish va telekommunikatsiya kabi keng ko'lamli iqtisodiy sohalarga ta'sir qiladi. Turistik xarajatlar turizm korxonalarini uchun to'g'ridan-to'g'ri daromad yaratadi va keyinchalik o'zaro bog'liq sohalarda orqali qo'shimcha iqtisodiy faoliyatni yaratadi. Natijada, turizm milliy va mintaqaviy darajada ishlab chiqarish, investitsiyalar, bandlik va iste'molni rag'batlantirish orqali iqtisodiy o'sish katalizatori vazifasini bajaradi.

Shuning uchun turizm multiplikatori turist xarajatlari natijasida hosil bo'lgan umumiy iqtisodiy ta'sir va tashrif buyuruvchilarning dastlabki xarajatlari o'rtasidagi nisbat sifatida belgilanadi. Kattaroq multiplikator turizm va iqtisodiyotning boshqa sohalari o'rtasidagi mustahkam bog'liqlikni ko'rsatadi, bu esa mahalliy jamoalar va mintaqalar uchun katta iqtisodiy foyda keltiradi.

Biroq ta'sirlar turistlarning tovarlar va xizmatlarga sarflagan xarajatlari natijasida yuzaga keladigan bevosita iqtisodiy foydani anglatadi. Bu xarajatlar turar joy, transport, oziq-ovqat va ichimliklar, o'yin-kulgi, xarid qilish va boshqa turizm bilan bog'liq faoliyat uchun to'lovlarni o'z ichiga oladi. Turizm sohasida faoliyat yurituvchi bizneslar tashrif buyuruvchilardan bevosita daromad oladilar, bu esa ishlab chiqarish va bandlikning oshishiga olib keladi.

Biroq ta'sirlar turizm bilan bog'liq bizneslar o'z faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun boshqa sohalardan tovarlar va xizmatlar sotib olganda yuzaga keladi. Mehmonxonalar fermerlardan oziq-ovqat sotib oladi, restoranlar ulgurji sotuvchilardan materiallar sotib oladi va transport kompaniyalari yoqilg'i va texnik xizmat ko'rsatish xizmatlarini oladi. Ushbu bitimlar ta'minot zanjiri bo'ylab iqtisodiy faollikni rag'batlantiradi va qo'llab-quvvatlovchi sohalarda qo'shimcha daromad va ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini yaratadi.

Induksiyalangan ta'sirlar turizm faoliyatidan bevosita yoki bilvosita daromad oladigan shaxslarning xarajatlarining ko'payishi natijasida yuzaga keladi. Mehmonxonalar, restoranlar, transport kompaniyalari va yetkazib beruvchi sanoat korxonalarini xodimlari o'z ish haqlarini uy-joy, ta'lim, sog'liqni saqlash, oziq-ovqat va boshqa iste'mol tovarlariga sarflaydilar. Bu qo'shimcha uy xo'jaliklari iste'moli yanada iqtisodiy faollikni keltirib chiqaradi va umumiy iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi.

Eng muhim ko'rsatkichlardan biri turizmning YAIMga qo'shgan hissasidir. Turizm tashrif buyuruvchilar tomonidan iste'mol qilinadigan tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarish orqali qo'shimcha qiymat yaratadi. YAIMga yuqori hissa turizmning milliy va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishdagi kuchli rolini ko'rsatadi.

Turizm ko'p tarmoqlarda ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini yaratishga qodir mehnat talab qiladigan sanoat sifatida tan olingan. Bandlik ta'siri turizm korxonalaridagi to'g'ridan-to'g'ri ish o'rinlarini ham, qo'llab-quvvatlovchi sanoat tarmoqlaridagi bilvosita ish o'rinlarini ham o'z ichiga oladi. Turizm tomonidan yaratilgan ish o'rinlari soni uning iqtisodiy ahamiyatining muhim ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi.

Turizm multiplikatorining ta'siri rivojlangan va rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda keng o'rganilgan. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, turizm samarali siyosat, kuchli infratuzilma va mahalliy sanoat bilan integratsiya tomonidan qo'llab-

quvvatlanganda iqtisodiy o'sishning kuchli dvigateli bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Ispaniya, Fransiya va Avstraliya kabi rivojlangan mamlakatlarda turizm yuqori darajada diversifikatsiyalangan turizm ta'minot zanjirlari va ilg'or xizmat ko'rsatish sohalari orqali sezilarli multiplikator effektlarni yaratadi. Bu mamlakatlar mahalliy manbalarni rag'batlantirish, innovatsiyalarni rivojlantirish va yuqori sifatli turizm infratuzilmasini saqlab qolish orqali iqtisodiy foydani maksimal darajada oshiradi.

Rivojlanayotgan iqtisodiyotlar ham turizmdan iqtisodiy rivojlanish vositasi sifatida muvaffaqiyatli foydalangan. Tailand, Malayziya va Turkiya kabi mamlakatlar investitsiyalarni jalb qilish, ish o'rinlarini yaratish va mintaqaviy o'sishni rag'batlantirish uchun turizmdan foydalanmoqdalar. Ularning tajribalari turizmning iqtisodiy hissasini kuchaytirishda hukumat tomonidan qo'llab-quvvatlash, manzil marketingi, infratuzilmaga investitsiyalar va ishchi kuchini rivojlantirishning muhimligini ko'rsatadi.

Yetakchi turizm yo'nalishlarining eng yaxshi amaliyotlari bir nechta asosiy tamoyillarni ta'kidlaydi: turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish, kuchli davlat-xususiy sheriklik, transport va raqamli infratuzilmaga investitsiyalar, mahalliy biznesni qo'llab-quvvatlash va madaniy va tabiiy resurslarni barqaror boshqarish. Ushbu yondashuvlar mahalliy iqtisodiy aloqalarni oshirish va turizm daromadlarining oqishini kamaytirish orqali turizm multiplikatorining ta'sirini kuchaytiradi.

Turizm, ayniqsa, xalqaro turizmni rivojlantirish va mamlakat investitsiya muhitini yaxshilashga qaratilgan keng qamrovli iqtisodiy islohotlarning amalga oshirilishi natijasida O'zbekiston iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylandi. Turizmni iqtisodiy diversifikatsiya qilishning strategik sohasi sifatida tan olgan hukumat sayyohlar kelishini ko'paytirish, xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash va turizmning milliy va mintaqaviy rivojlanishga qo'shgan hissasini kuchaytirish uchun turli choralarni ko'rdi.

O'zbekiston boy tarixiy, madaniy va me'moriy merosi hamda qadimgi Ipak yo'li bo'ylab strategik joylashuvi tufayli kuchli turizm salohiyatiga ega. Asosiy turizm mintaqalariga Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent va Shahrisabz kiradi. Bu yo'nalishlar tarixiy yodgorliklari, madaniy merosi, diniy joylari va yaxshi saqlanib qolgan arxitekturasi orqali sayyohlarni o'ziga jalb qiladi. Ushbu mintaqalardagi turizm mahalliy biznes, mehmondo'stlik xizmatlari, hunarmandchilik va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash orqali iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi. Mamlakatning asosiy transport markazi sifatida Toshkent xalqaro turizmni rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Umuman olganda, ushbu mintaqalar O'zbekiston turizm sanoatining asosini tashkil etadi va infratuzilmani rivojlantirish, investitsiyalar va samarali yo'nalish marketingi orqali kelajakdagi o'sish uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Uy xo'jaliklari daromadlarining o'sishi iste'mol xarajatlarining yuqori darajasiga olib keladi, bu esa turli sohalarda iqtisodiy faollikni rag'batlantiradi. Chakana savdo, qurilish, moliyaviy xizmatlar, ta'lim va sog'liqni saqlash xodimlari turizm bilan bog'liq daromadlar natijasida iste'molning ko'payishidan foyda ko'rishadi.

Induksiyalangan ta'sirlar, ayniqsa, turizm asosiy ish bilan ta'minlash manbai bo'lib xizmat qiladigan mintaqalarda muhimdir. Mahalliy aholi yuqori daromad

olgan sari, turmush darajasi yaxshilanadi va iqtisodiy imkoniyatlar kengayadi. Iste'molning oshishi, shuningdek, biznes o'sishi va investitsiyalarni rag'batlantiradi, iqtisodiy rivojlanishning o'zini o'zi mustahkamlovchi siklini yaratadi.

Induksiyalangan ta'sirlarning yana bir muhim natijasi mahalliy bozorlarning kengayishidir. Tovarlar va xizmatlarga bo'lgan talabning ortishi yangi bizneslarni jalb qiladi, tadbirkorlikni rag'batlantiradi va raqobatni kuchaytiradi. Natijada bozorning kengayishi yuqori unumdorlikka, xizmat ko'rsatish sifatining yaxshilanishiga va turizm mintaqalarida iqtisodiy dinamizmning oshishiga yordam beradi.

Shuning uchun, turizmning mintaqaviy rivojlanishga qo'shgan umumiy hissasini turizm sektorining o'zidan tashqariga iqtisodiy foydani kengaytirish orqali sezilarli darajada oshiradi.

Turizmning multiplikator effektining kattaligi turizm resurslari, infratuzilma, investitsiyalar va iqtisodiy sharoitlardagi farqlar tufayli O'zbekiston mintaqalarida farq qiladi. Samarqand, Buxoro va Xiva kabi mintaqalar boy tarixiy va madaniy diqqatga sazovor joylari tufayli eng yuqori turizm intensivligini namoyish etadi, Toshkent esa mamlakatning transport va biznes markazi sifatida muhim rol o'ynaydi. Turizmning yuqori intensivligi iqtisodiy o'sishni kuchaytirish, biznes daromadlarining oshishi, ish bilan ta'minlash imkoniyatlarining ko'payishi va investitsiyalarning yuqori darajasi bilan bog'liq. Turizm turar joy, ovqatlanish xizmatlari, transport, hunarmandchilik va chakana savdo sohalarida ish o'rinlarini yaratishni rag'batlantiradi va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi. Yaxshi rivojlangan turizm sohalariga ega mintaqalar, shuningdek, infratuzilma va turizm xizmatlariga ko'proq davlat va xususiy investitsiyalarni jalb qiladi. Umuman olganda, turizm o'zining to'g'ridan-to'g'ri, bilvosita va induksiyalangan iqtisodiy ta'siri orqali O'zbekistonda mintaqaviy rivojlanishning muhim omili bo'lib, iqtisodiyot bo'ylab sezilarli multiplikator foyda keltiradi.

Turizm multiplikatori effektining kattaligi mamlakatlar yoki mintaqalar bo'yicha bir xil emas; u bir qator tarkibiy, iqtisodiy, institutsional va ijtimoiy omillarga bog'liq. O'zbekiston sharoitida bu omillar turizm xarajatlarining iqtisodiyotda qay darajada aylanishini belgilaydi va qo'shimcha daromad, bandlik va investitsiyalarni yaratadi. Ushbu determinantlarni kuchaytirish turizmning mintaqaviy iqtisodiy o'sishga qo'shgan hissasini maksimal darajada oshirish uchun juda muhimdir.

Infratuzilma turizm multiplikatori effektiga ta'sir qiluvchi asosiy omil hisoblanadi, chunki u sayyohlar oqimiga va mahalliy iqtisodiy aloqalarning mustahkamligiga ta'sir qiladi. Havo, temir yo'l va avtomobil yo'llari tarmoqlarini o'z ichiga olgan samarali transport tizimlari Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent kabi asosiy yo'nalishlarga kirishni yaxshilaydi, sayyohlarning kelishi va mintaqaviy integratsiyani oshiradi. Sifatli turar joy imkoniyatlarining mavjudligi uzoqroq turishga va sayyohlar xarajatlarining oshishiga yordam beradi, mahalliy korxonalar esa mintaqaviy iqtisodiyotda turizm daromadlarini saqlab qolishga yordam beradi. Bundan tashqari, raqamli infratuzilma jumladan, onlayn bron qilish tizimlari, raqamli marketing, navigatsiya vositalari va elektron turizm xizmatlari – yo'nalishlarga kirishni, raqobatbardoshlikni va biznes o'sishini oshiradi. Ushbu infratuzilma

komponentlari birgalikda turizmning bevosita, bilvosita va induksiyalangan iqtisodiy ta'sirini kuchaytiradi.

Barkamol ERNAZAROV,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti stajyor o'qituvchisi,
Turizmni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot instituti,
Ta'lim muassasalari faoliyatini muvofiqlashtirish
bo'limi yetakchi mutaxassisi, Institut mustaqil tadqiqotchisi

TIBBIY TURIZMDA MINTAQAVIY SALOHİYAT TUSHUNCHASI VA UNING ROLI

Annotatsiya. Mazkur maqolada tibbiy turizmni rivojlantirishda mintaqaviy salohiyatning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Muallif mintaqaviy salohiyatni tibbiy, infratuzilmaviy, institutsional, bozor va innovatsion komponentlardan iborat tizim sifatida talqin etadi. Tadqiqotda ushbu omillarning tibbiy turizm xizmatlarini shakllantirish va eksport qilishdagi roli asoslab berilgan. Shuningdek, hududlararo raqobat sharoitida salohiyatni kompleks baholash va samarali boshqarish zarurligi yoritilib, integratsiya va sinergiyaga asoslangan konseptual model taklif etiladi.

Kalit so'zlar: tibbiy turizm, mintaqaviy salohiyat, infratuzilma, institutsional mexanizmlar, raqobatbardoshlik, xizmatlar eksporti.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты регионального потенциала в развитии медицинского туризма. Региональный потенциал трактуется как интегрированная система, включающая медицинские, инфраструктурные, институциональные, рыночные и инновационные компоненты. Обосновывается их роль в формировании и экспорте медицинских туристских услуг. В условиях усиливающейся межрегиональной конкуренции подчеркивается необходимость комплексной оценки и эффективного управления ресурсами. Предлагается концептуальная модель, основанная на принципах интеграции и синергии, направленная на повышение конкурентоспособности и расширение экспорта услуг.

Ключевые слова: медицинский туризм, региональный потенциал, инфраструктура, институциональные механизмы, конкурентоспособность, экспорт услуг.

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of regional potential in the development of medical tourism. Regional potential is conceptualized as an integrated system comprising medical, infrastructural, institutional, market, and innovation components. The study highlights the role of these factors in the formation and export of medical tourism services. In the context of growing interregional competition, the importance of comprehensive assessment and effective management of regional resources is emphasized. A conceptual model based on integration and synergy is proposed to enhance competitiveness and expand medical service exports.

Keywords: medical tourism, regional potential, infrastructure, institutional mechanisms, competitiveness, service export.

So'nggi o'n yilliklarda tibbiy turizm global iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biriga aylandi. Jahon sog'liqni saqlash tizimlarida yuzaga kelayotgan nomutanosibliklar, xususan ayrim mamlakatlarda tibbiy xizmatlar narxining yuqoriligi, xizmat ko'rsatishdagi uzoq kutish muddatlari hamda davolash